

УДК 378.132.011

Валентина Вакуленко, доктор педагогічних наук, професор кафедри адміністрування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ В РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається роль професійної мотивації в розвитку професіоналізму викладача вищого навчального закладу. Наводяться емпіричні дані про взаємозв'язок мотивації викладача вищої школи і типу його професіоналізму.

Ключові слова: мотивація, професійна мотивація, види професійної діяльності викладача ВНЗ.

Лит. 6.

Валентина Вакуленко, доктор педагогических наук, профессор кафедры администрирования Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля, г. Северодонецк

РОЛЬ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

В статье рассматривается роль профессиональной мотивации в развитии профессионализма преподавателя вуза. Приводятся эмпирические данные о взаимосвязи мотивации преподавателя высшей школы и типа его профессионализма.

Ключевые слова: мотивация, профессиональная мотивация, виды профессиональной деятельности преподавателя вуза.

Valentyna Vakulenko, Ph.D.(Pedagogy), Professor of Administration Department East-Ukrainian National University by V. Dal., Severodonetsk

THE ROLE OF PROFESSIONAL MOTIVATION IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF LECTURER OF HIGHER SCHOOL

In the article the role of professional motivation is examined in development of professionalism of a lecturer of higher educational institution. Empiric data over are brought about intercommunication of motivation of teacher of higher school and type of his professionalism.

Keywords: motivation, professional motivation, types of professional activity of teacher of higher educational institution.

Постановка проблеми. Сучасний стан вищої школи характеризується наявністю цілого ряду протиріч. Серед них значне місце займає протиріччя між зростаючими вимогами до професійної майстерності викладачів вищих навчальних закладів і недостатнім рівнем їхньої кваліфікації. Це обумовлено, насамперед, тим, що існує певний розрив між дійсним станом педагогічного співтовариства і потребами суспільства в новому педагогічному знанні. Інакше кажучи, сьогодні докорінно міняються вимоги суспільства до педагога. В ідеальному варіанті – це яскрава, творча особистість, яка має широкий кругозір, високий рівень академічних знань, здатна відтворювати культуру і діяти в ній, яка володіє сучасними педагогічними технологіями й ефективними способами психолого-педагогічної діагностики, що дозволяють будувати позитивні відносини із суб'єктами освітньої діяльності [1].

Вивчаючи проблему розвитку професіоналізму

викладача вищої школи, ми зіткнулися з необхідністю визначити чинники, що впливають на продуктивність цього процесу. В ході дослідження до значимих психологічних чинників нами були віднесені наступні: зміст ціннісно-сислової сфери викладача, міра виваженості його мотивації на основні види діяльності у вищій школи (науково-дослідна, науково-методична, власне-педагогічна), а також особові особливості викладача, що акумулюються в професійно важливих якостях [3].

Тут ми розглянемо детальніше один з чинників, а саме, мотивацію. На наш погляд, вона проявляється не лише в причинах вибору викладацької професії, але і в ступені виваженості інтересу до певного виду професійної діяльності у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні проблеми педагогіки вищої школи та загальнопедагогічної підготовки фахівців висвітлено в працях О. Абдулліної, І. Богданової,

О. Глузмана, О. Кучерявого, В. Сластьоніна та ін. Акмеологічні дослідження успішно проводять російські, білоруські, українські вчені: О. Анісімов, О. Бодальов, А. Деркач, В. Зазикін, Є. Климов, Н. Кузьміна, М. Кухарев, Л. Орбан, С. Степанов, С. Чорна та ін. Загальні основи діяльності викладача вищої школи розглянуто в працях О. Гури, а окремі питання його професіоналізму, фахової майстерності – у працях С. Вітвицької, Н. Гузій, З. Курлянд та ін. У руслі педагогічної акмеології сформувався спеціальний напрям акмеології вищої педагогічної освіти (В. Вакулєнко). Зокрема, в акмеології мотивація розглядається як найважливіша ланка в структурі професійної діяльності (А. Деркач, Н. Кузьміна, І. Лотова та ін.). Проте комплексні дослідження провідних мотивів у траєкторії особистісно-професійного розвитку викладача вищої школи в досягненні професійної майстерності поки не виконалися.

Професійна мотивація як складне співвідношення різних спонукань і мотивів особи виступає рушійною силою розвитку професіоналізму, вона служить одночасно чинником і механізмом розвитку професіонала вищої школи. Її роль як чинника проявляється в ступені вираженості по відношенню до якогонебудь виду професійної діяльності. Як механізм мотивації визначає розвиток професіоналізму викладача вищої школи в цілому, функціонує в єдності з механізмами ідентифікації, індивідуалізації і рефлексії.

Мета нашої статті – показати, що мотивація є ведучим фактором регуляції активності особистості, її поведінки і освітньої діяльності викладачів вищої школи. Виступаючи своєрідним стрижнем психології особистості, мотивація створює і спрямованість, і характер, і здібності особистості, роблячи на них вирішальний вплив.

Виклад основного матеріалу. В сучасних дослідженнях професійної мотивації викладача вищої школи позначені “визначальні” мотиви його професійної діяльності: можливість самореалізації, розумова праця, інтерес до предмета, що викладається. Серед них, як ми вважаємо, вже позначений провідний мотив, що лежить в основі особистісно-професійного розвитку до рівня майстерності, а саме – можливість самореалізації за допомогою професії.

Існують спроби визначити гендерні відмінності професійної мотивації викладачів вищої школи. Так, О. Василенко і Е. Вельц відмічають, що в мотивацію жінок-викладачів включені мотиви, пов’язані безпосередньо з викладанням. У

нашому трактуванні – це висока міра вираженості мотивації до власне педагогічної діяльності. Чоловіки-викладачі мотивовані “на створення наукових праць, проведення досліджень”, що співвідноситься із спрямованістю на виділені нами науково-дослідну і науково-методичну діяльність викладача вищої школи [4, 13]. Проте прямої залежності професійної мотивації від гендера в дослідженнях виявлено не було.

У деяких джерелах показаний взаємозв’язок мотивів, пов’язаних з матеріальною вигодою і безпосереднім змістом діяльності викладача вищого навчального закладу. Наприклад, В. Владимиров пише, що для “науково-педагогічних працівників зарплатня, досягнувши розмірів, що дозволяють їм гідно існувати, припиняє свою мотивуючу, стимулюючу дію. Важливішим стає творчий зміст праці” [5, 42]. Таким чином, відмітимо, що мотивації як чиннику розвитку викладача ВНЗ в професії приділяється значне місце в психолого-педагогічних дослідженнях.

Наша позиція відносно професійної мотивації викладача вищої школи ґрунтована на припущенні про тісний взаємозв’язок специфіки професійної діяльності і типів розвитку професіоналізму, які визначаються, у тому числі, мірою вираженості мотивації викладача до певного виду професійної діяльності, позначених в структурно-динамічній моделі розвитку професіоналізму [3, 60 – 65].

Так, ми висунули гіпотезу, що інтерес до предмета, що викладається, до безпосередньої організації учбового процесу у вищій школі, прагнення бути педагогом-майстром складають основу професійної мотивації викладача, орієнтованого на освоєння і досягнення високих професійних результатів у власне-педагогічному виді професійної діяльності. Це, у свою чергу, визначає його траєкторію руху в розвитку професіоналізму переважно як викладача-дидакта.

При мотивуючій спрямованості викладача на вивчення методичних аспектів професійної діяльності, виражений інтерес до дослідження практикоорієнтованих і прикладних проблем освіти і науки дозволяє припустити його активну орієнтацію на науково-методичну діяльність, і розвиток себе в професії більшою мірою як викладача-методиста.

Переважаючі мотиви, пов’язані з науково-дослідною роботою, задає траєкторію в розвитку професіонала вищої школи як викладача-ученого.

Як було доведено психологами (Б. Ананьєв, В. Виллонас, А. Леонтєв та ін.), мотивація містить

складне поєднання спонукань, інтересів, потреб особистості. Тому виділена нами мотиваційна орієнтація на один з трьох видів професійної діяльності допомагає лише зрозуміти характер і траєкторію просування конкретного викладача до високого рівня професіоналізму-майстерству. У реальності відбувається переплетення або домінування одного мотиву професійної діяльності над іншим, чим і визначається своєрідність і типологія розвитку професіоналізму викладача вищої школи в цілому.

Оскільки нас цікавила, головним чином, мотивація, пов'язана з безпосередньою професійною діяльністю викладача вищої школи, ми штучно відокремили в дослідницьких цілях соціальні мотиви (матеріальна вигода, кар'єрне зростання і т. ін.) викладача, хоча вони грають певну роль в його активізації до розвитку професіоналізму. Відмітимо, що, незважаючи на наявні відмінності в теоретичних підходах до професійного розвитку, більшість авторів все ж схиляються до важливої ролі в цьому процесі самого суб'єкта праці.

У емпіричному дослідженні нами була отримана досить очевидна картина причин вибору професії. У ній чітко відбиваються як специфічність і можливості професійної діяльності у вищому навчальному закладі, так і бажання опитуваних вказати соціально привабливі причини вибору викладання як професії. Названі викладачами причини працевлаштування у вищому навчальному закладі характеризують наявність у них професійної спрямованості на науково-педагогічну діяльність з молоддю і дорослими такими, що навчаються, прагнення до активної професійної діяльності, самостійність їх професійного вибору, що є необхідною передумовою для успішного професійного розвитку. Як нам вдалося з'ясувати, основою професійного вибору викладача вищої школи є бажання займатися як педагогічною діяльністю, так і науковими дослідженнями в рівній мірі. У пілотажному дослідженні було опитано 45 викладачів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, в основному дослідженні вибірка складала 565 викладачів різних спеціальностей (гуманітарних, природничонаукових, технічних). Вік викладачів в основній і пілотажній вибірці був в діапазоні від 23 до 65 років.

Подальший змістовний аналіз мотивації викладачів вищої школи за допомогою контент-аналіза і отриманих результатів за модифікованою методикою А. Реана підтвердив, що:

- по-перше, в досліджуваній вибірці реєструється переважання “оптимального

мотиваційного комплексу особистості” до викладацької діяльності;

- по-друге, є взаємозв'язок міри вираженості мотивації на певний вид професійної діяльності і типу розвитку професіоналізму викладача вищої школи.

Було виявлено також, що основою професійної мотивації викладача вищої школи є мотиви, пов'язані з самим змістом професійної діяльності.

Зовнішня негативна мотивація викладачів відзначалася у тому випадку, якщо стаж роботи у вищому навчальному закладі перевищував 7 – 10 років, але не сталося в житті викладача значимих професійних подій. Це, передусім, такі події, як захист дисертації, підготовка і публікація методичної літератури, наявність позитивних взаємовідносин із студентами і т.ін.

В ході подальшої інтерпретації отриманих даних нам знадобилося розділити вибірку викладачів вищої школи на три групи і подивитися, чи робить вплив спеціальність викладача на професійну мотивацію. До першої групи увійшли викладачі гуманітарних спеціальностей, в другу групу – викладачі природничонаукових дисциплін, в третю групу – викладачі математичних і технічних спеціальностей.

Проте переважання мотивації на власне-педагогічну, науково-методичну або науково-дослідну діяльність обумовлює типологію розвитку професіоналізму викладача вищої школи, як ми і припускали. Так, викладачі, орієнтовані на ефективну реалізацію власне-педагогічної діяльності, прагнуть розвивати у себе професійні якості, компетенції, пов'язані з цим видом професійної діяльності. Аналіз значимих подій професійного життя викладачів переконливо доводить, що міра вираженості мотивації як психологічний чинник робить істотний вплив на тип професіоналізму.

При статистичній обробці даних з'ясувалося, що на низькому рівні професіоналізму є методичні аспекти діяльності викладача (максимальна кореляція в матриці аналізу дискримінанта дорівнює 0,641). На достатньому рівні розвитку професіоналізму акцент в спрямованості і значущості подій викладач робить на здійсненні повчальної (власне-педагогічної) діяльності (максимальна кореляція в матриці аналізу дискримінанта дорівнює 0,766). Для викладачів, що знаходяться на високому рівні розвитку професіоналізму, характерною домінантою професійного розвитку і професійної діяльності стає спрямованість на науково-дослідну діяльність (максимальна кореляція в матриці аналізу дискримінанта рівна – 0,786). Саме цей вид професійної діяльності сприяє об'єднанню

науково-методичної і власне-педагогічної діяльності викладача-майстра. Для високого рівня професіоналізму характерна внутрішня суперечність, змістовна несхожість процесу досягнення професійної майстерності різними викладачами. Професійна зрілість на цьому рівні і в той же час самокритичність потрібні, щоб не сталося стагнації і регресу в особистісно-професійному розвитку. На це вказує негативний кореляційний зв'язок, який ми виявили в матриці аналізу дискримінанта.

Висновки. Таким чином, у структурі педагогічної діяльності мотивації належить особливе місце: "сильні" та "слабкі" викладачі різняться не стільки за рівнем інтелекту, скільки за рівнем і структурою мотивації. Ставлення до професії, мотиви її вибору й підвищення кваліфікації викладача вищої школи є надзвичайно важливими (а при деяких обставинах і вирішальними) факторами, що зумовлюють розвиток професіоналізму викладача вищої школи.

Підтверджується наша точка зору, що професійна майстерність не є "застиглим" результатом процесу професійного розвитку викладача вищої школи. При цьому мотивація викладача робить істотний вплив на специфіку і

зміст його професіоналізму, продуктивність усього процесу особистісно-професійного розвитку.

До основних перспектив подальших досліджень ми відносимо вивчення спрямованості особистості педагога вищої школи (особистісної, ділової, колективної) для вияву переважаючих мотивів у його діяльності.

1. Вакуленко В.М. *Сутність і структура педагогічного професіоналізму*/ В.М. Вакуленко// *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія.* – 36. статей: Вип. 4. – К.: Пед. преса, 2002.– С. 66 – 73.

2. Вакуленко В.М *Вступ до акмеологічної педагогічної освіти: Монографія*/ В.М. Вакуленко. – Алчевськ, ДГМІ, 2003. – 149 с.

3. Вакуленко В.М. *Розвиток теорії й практики вищої педагогічної освіти України, Росії, Білорусії на основі акмеологічного підходу: Монографія.*/ В.М. Вакуленко – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 496 с.

4. Василенко О.Ю., Вельц Е.В. *Преподаватель вуза: мотивация и стимулирование трудовой деятельности* /О.Ю Василенко., Е.В. Вельц. // *Вестник Омского университета.* 1999. Вип. 4. – С. 134 – 136.

5. Владимиров В. *Платное образование: социальный контекст* /В.П. Владимиров // *Высшее образование в России.* – 1999. – № 1. – С. 41 – 42.

6. Ларионова М.А. *Теория и практика развития профессионализма преподавателя вуза: монография.*/ А.М. Ларионов. – Омск, 2009. – 124 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2015

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Співає жайворон з небес:

- Христос воскрес! Христос воскрес!

У небо дзвін гуде з села:

- Христос воскрес! Йому хвала!

В проміннях сонячна блакить:

Христос воскрес! Його хвалить!

Дзюрчить струмоқ – весняний дзвін:

- Воскрес Христос – Господній Син!

Радіють діти у вінках:

- Христос воскрес на небесах!

І вся земля, мов той віноқ,

з чудесних трав, дітей, квітоқ..

І в серці радість через край:

воскресли поле, річка, гай,

і лине пісня до небес:

- Христос воскрес! Христос воскрес!

Катерина Перелісна
українська письменниця

